

FITXA IDENTIFICATIVA**Dades de l'Assignatura**

Codi	34387
Nom	Pràcticum II
Cicle	Grau
Crèdits ECTS	19.5
Curs acadèmic	2023 - 2024

Titulació/titulacions

Titulació	Centre	Curs	Període
1200 - Grau Infermeria	Facultat d'Infermeria i Podologia	3	Altres casos
1213 - Grau en Infermeria (Ontinyent)	Facultat d'Infermeria i Podologia	3	Segon quadrimestre

Matèries

Titulació	Matèria	Caràcter
1200 - Grau Infermeria	18 - Pràctiques integrades a l'Àrea/Departament de salut	Pràct. Externes
1213 - Grau en Infermeria (Ontinyent)	18 - Pràctiques integrades en l'Àrea/Departament de salut	Pràct. Externes

Coordinació

Nom	Departament
MERELLES TORMO, ANTONIO	125 - Infermeria
PEREZ ROS, MARIA PILAR	125 - Infermeria
SEVILLA ESPI, FERNANDO JAVIER	125 - Infermeria

RESUM

Les assignatures «Pràcticum I» i «Pràcticum II» constitueixen l'aplicació pràctica dels coneixements teòrics i metodològics de la Salut Pública i els d'Infermeria, amb la finalitat de promoure i protegir la salut, prevenir la malaltia i restaurar la salut, oferint una atenció integral. L'ensenyament pràctic ha d'ordenar-se en funció de la comunitat i s'organitzarà amb la perspectiva de desenvolupar un conjunt d'activitats planificades d'atenció integral, dirigides a aconseguir una major qualitat de vida en les persones, la família i la comunitat.

Per a això, ha de tenir-se en compte la utilització de tots els recursos socio-sanitaris existents tant a l'Àrea/Departament de Salut com en instàncies sanitàries d'ordre superior (Direcció general de Salut Pública) o en institucions que, encara que pertanyen a altres instàncies alienes al sistema de salut, cobreixen les necessitats sanitàries de les persones privades de llibertat (Centre Penitenciari de Picassent, dependent del Ministeri de l'Interior).

En el Departament de Salut l'alumnat pot realitzar les pràctiques en institucions sanitàries tant d'atenció primària com d'atenció especialitzada, a saber:

- Centres de Salut.
- Centres de Salut Pública.
- Unitats de Suport a l'Atenció Primària:
  - Centre de Salut Sexual i Reproductiva.
  - Centre de Salut Mental.
  - Centre d'Estimulació Primerenca, etc.
- Hospital.

L'acompliment de la pràctica professional en la Direcció general de Salut Pública, els Centres de Salut Pública, els Centres de Salut, les Unitats de Suport a l'Atenció Primària de Salut i el Centre Penitenciari de Picassent és un component essencial del procés d'ensenyament/aprenentatge d'Infermeria, oferint a l'alumnat l'oportunitat d'accedir a un coneixement pràctic excepcional mitjançant l'acció. Es possibilita que l'alumnat aprenga estant en contacte directe amb la persona sana o malalta al llarg del seu cicle vital, amb la seua família i amb la comunitat, intervenint amb respostes concretes associades a la pràctica. Es tracta, necessàriament, d'un coneixement lligat a l'experiència.

Amb el model de pràctiques integrades es pretén capacitar a l'estudiantat en l'exercici de la pràctica professional, actuant en els processos i seguint els procediments de qualitat i seguretat del pacient que ha de realitzar una infermera o un infermer generalista en les institucions sanitàries que brinda a la ciutadania el Sistema Nacional de Salut (SNS) i el Sistema per a l'Autonomia i Atenció a la Dependència (SAAD). Aquest model permet, a més, integrar les funcions de docència, investigació i assistència en el procés d'ensenyament-aprenentatge. Tot això, d'acord amb el perfil professional definit en el Document de Verificació del Títol de Grau en Infermeria.

CONEXEMENTS PREVIS

Relació amb altres assignatures de la mateixa titulació

No heu especificat les restriccions de matrícula amb altres assignatures del pla d'estudis.

Altres tipus de requisits

Es recomana haver superat les assignatures del primer i segon curs del Grau en Infermeria relacionades amb la matèria Salut Pública i Infermeria Comunitària: «Salut Pública», «Infermeria Comunitària» i «Gestió i Administració dels Serveis de Salut».

Així mateix totes les assignatures del primer i segon curs del Grau en Infermeria, atès que en les pràctiques en institucions sanitàries s'integren i apliquen els coneixements teòric-pràctics, habilitats, destreses, actituds i valors adquirits; especialment l

COMPETÈNCIES (RD 1393/2007) // RESULTATS DE L'APRENTATGE (RD 822/2021)

1200 - Grau Infermeria

- Ser capaç, en l'àmbit de la infermeria, de prestar una atenció sanitària integral i professional adequada a les necessitats de salut de la persona, la família i la comunitat que atenen, des del reconeixement al dret a la salut dels ciutadans i ciutadanes, i d'acord amb l'estat de desenvolupament dels coneixements científics de cada moment i amb els nivells de qualitat i seguretat que estableixen les normes legals i deontològiques aplicables.
- Treballar en equip, entenent aquest com a unitat bàsica en què s'integren, estructuren i organitzen, de forma uni- o multidisciplinària i interdisciplinària, els professionals i altre personal de les organitzacions assistencials, com a forma d'assegurar la qualitat de l'atenció sanitària.
- Proposar i desenvolupar actuacions d'atenció a la salut que privilegien la promoció de la salut i la prevenció de la malaltia, i que propendisquen a la millora de les condicions de vida de la població.
- Conèixer i aplicar els fonaments i principis teòrics i metodològics de la infermeria, per a la promoció i protecció de la salut, la prevenció de la malaltia i l'atenció integral de les persones, amb la finalitat de millorar la qualitat de vida de la població.
- Basar les intervencions de la infermeria en l'evidència científica i en els mitjans disponibles.
- Planificar i prestar cures d'infermeria dirigides a persones, família o grups, orientats als resultats en salut, i avaluar-ne l'impacte mitjançant guies de pràctica clínica i assistencial, que descriuen els processos pels quals es diagnostica, tracta o cuida un problema de salut.
- Dissenyar sistemes cures dirigides a persones, família, grups i comunitat, orientades als resultats en salut, i avaluar-ne l'impacte i establir les modificacions oportunes.
- Promoure estils de vida saludables per part de la persona, la família i la comunitat, que fomenten l'autocura en el maneig de la salut.
- Realitzar les cures d'infermeria basant-se en l'atenció integral de la salut, la cooperació multidisciplinària, la integració dels processos i la continuïtat assistencial, en coordinació amb tots els nivells de l'atenció sanitària i d'altres recursos i serveis socio-sanitaris.
- Conèixer les estratègies per a adoptar mesures de confortabilitat i atenció de símptomes, dirigides al pacient, a la família i a la persona cuidadora no professional, en l'aplicació de cures pal·liatives que contribuïsquen al benestar de les persones amb malaltia en estat avançat i terminal i dels seus familiars.
- Desenvolupar accions d'educació per a la salut utilitzant les estratègies adequades a les persones, famílies i comunitats, i posar a l'abast de la població i en un llenguatge comprensible la informació científica i les recomanacions que se'n deriven.
- Planificar, organitzar i avaluar activitats formatives dirigides al personal d'infermeria i a altres professionals de la salut.

- Establir una comunicació veraç, eficaç i respectuosa amb pacients, família, grups socials, altres professionals i mitjans de comunicació, tant de forma oral com escrita, i fomentar l'educació per a la salut.
- Establir procediments d'avaluació, utilitzant principis científicotècnics i de qualitat.
- Identificar els determinants de la salut, tant biològics com demogràfics, ambientals, socials, econòmics, culturals, psicològics i de gènere, analitzar la seua influència en les condicions de vida i treball de la població i la seua repercussió en el procés de salut-malaltia.
- Identificar la participació comunitària com un element imprescindible per al desenvolupament de la promoció de la salut, així com participar en la formulació, execució i avaluació de polítiques públiques saludables i projectes intersectorials que enfortisquen el desenvolupament local.
- Aplicar les tecnologies de la informació i de la comunicació en les activitats clíniques, terapèutiques, preventives, de promoció de la salut i d'investigació.
- Ser capaç de formular hipòtesis, recollir i valorar de forma crítica la informació per a la resolució de problemes aplicant, entre d'altres, l'enfocament de gènere.
- Conèixer i valorar les necessitats nutricionals de les persones sanes i amb problemes de salut al llarg del cicle vital i segons l'activitat física, per promoure i reforçar pautes de conducta alimentària saludable. Identificar els nutrients i els aliments en què es troben. Identificar els problemes nutricionals de més prevalença en dones i homes i seleccionar les recomanacions dietètiques adequades.
- Aplicar les tecnologies i sistemes d'informació i comunicació de les cures de salut.
- Identificar les respostes psicosocials de les persones davant les diferents situacions de salut (en particular, la malaltia i el sofriment), seleccionant les accions adequades per proporcionar ajuda en aquestes. Establir una relació empàtica i respectuosa amb el pacient i la família, d'acord amb la situació de la persona, problema de salut i etapa de desenvolupament. Utilitzar estratègies i habilitats que permeten una comunicació efectiva.
- Reconèixer les situacions de risc vital i saber executar maniobres de suport vital bàsic i avançat.
- Dirigir, avaluar i prestar les cures integrals d'infermeria a l'individu, a la família i a la comunitat.
- Capacitat per a descriure els fonaments del nivell primari de salut i les activitats que cal desenvolupar per a proporcionar una cura integral d'infermeria a l'individu, la família i la comunitat. Comprendre la funció i les activitats i l'actitud cooperativa que el professional ha de desenvolupar en un equip d'atenció primària de salut. Promoure la participació de les persones i grups en el seu procés de salut-malaltia
- Conèixer les alteracions de salut de l'adult, identificant les manifestacions que apareixen en les seues diferents fases. Identificar les necessitats de cura derivades dels problemes de salut. Analitzar les dades recollides en la valoració, prioritzar els problemes del pacient adult, establir i executar el pla de cures i realitzar-ne l'avaluació.

RESULTATS D'APRENTATGE (RD 1393/2007) // SENSE CONTINGUT (RD 822/2021)

Centre de Salut

1. Comprendre les característiques del model de Promoció de la Salut basat en les estratègies de l'Atenció Primària i de la Salut Pública.
2. Conèixer el model professional de la Infermeria Comunitària, les seves funcions i el paper que exerceix dins de l'Equip multidisciplinari d'Atenció Primària.
3. Conèixer les principals característiques de l'estructura i funcionament del centre, així com l'organització del treball per sector, per Unitat d'Atenció Familiar (UAF) o per Unitat Mèdic-Infermera.
4. Aplicar la metodologia de la Salut Pública per conèixer les necessitats de salut, identificar els grups de població amb riscos especials i subministrar atenció continuada a les persones, les famílies, i la comunitat.
5. Conèixer els diferents programes de salut que es desenvolupen en el centre.
6. Conèixer els instruments metodològics i tècnics per al disseny de programes d'educació per a la salut i la seva avaluació (a l'escola, en el mitjà laboral, en la família i en la comunitat).
7. Promoure activitats d'educació per a la salut en grups homogenis de risc.
8. Obtenir i sintetitzar informació per a la preparació i exposició d'una activitat de formació continuada.
9. Conèixer i manejar la Visita Domiciliària, en totes les seves modalitats.
10. Identificar la participació de la comunitat com un element imprescindible per al desenvolupament de l'Atenció Primària de Salut.
11. Conèixer com funcionen les estructures organitzatives formals de participació de la comunitat, com els Consells de Salut de Zona (o equivalents), en el cas d'estiguin constituïts.
12. Participar en la recollida d'informació de l'Estudi Comunitari de Salut.
13. Participar en les activitats programades per l'Equip de Salut (reunions d'equip, formació continuada, sessions d'investigació, etc.).

Centro Penitenciari de Picassent

Pràcticament els mateixos objectius d'aprenentatge que en el Centre de Salut, però dins del context d'una institució penitenciària.

DESCRIPCIÓ DE CONTINGUTS

1. Descripció de continguts

Les assignatures de «Practicum I » i «Practicum II » compten amb un quadern de pràctiques en el qual es detallen els continguts i les activitats que ha de desenvolupar l'alumnat.

En el que concerneix al «Practicum II », aquestes activitats es desenvolupen principalment en el Centre de Salut i el Centre Penitenciari de Picassent. De manera succinta cal destacar:

Realització de consultes a demanda i consultes programades (pediatria, adults i majors, matrona, treball social)

Activitats d'atenció domiciliària

Realització de visites domiciliàries

Acompliment de tècniques bàsiques
Atenció a la urgència
Participació als programes de salut
Preparació de sessió de formació continuada
Activitats d'administració i gestió en atenció primària

VOLUM DE TREBALL

ACTIVITAT	Hores	% Presencial
Pràctiques en aula	24,00	100
Pràctiques en laboratori	20,00	100
Pràctiques clíniques	53,10	100
Seminaris	8,00	100
Assistència a esdeveniments i activitats externes	4,00	0
Elaboració de treballs en grup	75,00	0
Estudi i treball autònom	10,00	0
Lectures de material complementari	20,00	0
Preparació d'activitats d'avaluació	4,00	0
Resolució de casos pràctics	4,00	0
Realització de Pràctiques externes	378,00	0
TOTAL	600,10	

METODOLOGIA DOCENT

Tenint en compte les característiques de les assignatures pràctiques i per facilitar el compliment dels objectius existeixen diferents modalitats docents com són els tallers, les tutories acadèmiques de seguiment i la permanència en les institucions sanitàries. En funció de la modalitat s'utilitzaran metodologies participatives i es duran a terme activitats individuals i de grup que permeten a l'alumnat exercitar diferents habilitats i destreses, incloent-hi la confecció de productes altament elaborats com els informes/memòries de pràctiques que s'han de lliurar al final del període de pràctiques.

A) Tallers

Amb l'estratègia didàctica del taller es pretén donar un salt qualitatiu en l'acció pedagògica dins del model de pràctiques integrades en el Departament de Salut.

Per taller cal entendre un lloc on es treballa, s'elabora i es transforma alguna cosa per ser usat. En altres paraules, en el taller es preparen els productes que al llarg del període de pràctiques les i els estudiants elaboren en comú, com a grup social organitzat d'aprenentatge col·laboratiu (encara que hi haurà altres activitats que s'hauran de realitzar en l'àmbit individual).

Al llarg del semestre els tallers s'impartiran tant en la Facultat d'Infermeria i Podologia com en el Centre de pràctiques.

A.1 Tallers en la Facultat d'Infermeria i Podologia (FIP)

Els tallers de la FIP es detallen en el calendari i pla de treball. El taller serà l'instrument de treball per realitzar algunes de les activitats que es proposen en el quadern de pràctiques, amb la finalitat de reforçar la pràctica professional de la Infermeria de Salut Pública i Comunitària. Des dels inicis de la reforma sanitària el treball amb la comunitat ha estat i és una de les activitats més importants, i alhora menys desenvolupades, en Atenció Primària.

Els objectius que es proposen amb els tallers en la FIP són:

1. Integrar objectius de totes les matèries cursades en la titulació que aporten el coneixement i la metodologia de les ciències biològiques, mèdiques i socials, totes elles necessàries per a intervenir en el procés de salut i malaltia de la persona, la família i la comunitat, amb la finalitat de prestar una atenció integral.
2. Millorar l'intercanvi d'informació i la coordinació entre el PACS dels centres de pràctiques concertats com a docents i el professorat responsable i tutors de la FIP, per garantir així la qualitat en l'ensenyament.
3. Obtenir resultats de qualitat en l'elaboració de les memòries finals i la defensa oral de la memòria del «Pràcticum I»-Estudi Comunitari de Salut.

Per al present curs s'han programat 6 tallers amb diferents sessions que s'impartiran per a cadascun dels subgrups i períodes: els subgrups BC1, BC2, BC3, BC4 en el primer període i els subgrups AD1, AD2, AD3, AD4 en el segon.

Aquests tallers, amb una durada aproximada de 4 hores, estan pensats per reforçar les activitats que l'alumnat ha d'executar en el Centre de pràctiques. El taller d'Estudi Comunitari de Salut, el de Visita Domiciliària i el de Violència de Gènere tenen programades diverses sessions, a través de les quals es donen indicacions per a l'elaboració de productes i en les quals alhora s'efectua el seguiment del seu grau d'elaboració. Aquests productes són els que han d'incorporar-se en els informes/memòries de grup que cal lliurar al final del període de pràctiques. En el cas del «Pràcticum I» la memòria lliurada servirà de base per a preparar la presentació i la defensa de l'Estudi Comunitari de Salut.

En la part expositiva del taller es facilitarà a l'alumnat la documentació pertinent respecte a la descripció del contingut, els objectius i les activitats a realitzar per l'alumnat, tant en la FIP com en el Centre de pràctiques. També es presentaran, els materials i els recursos necessaris per a l'elaboració de productes, així com les guies de pràctica clínica, la bibliografia recomanada i les pàgines d'internet considerades d'interés.

A.2 Tallers en el Centre de pràctiques (Centre de Salut)

Els tallers en el Centre de Salut són complementaris als impartits en la FIP. Amb ells es pretén esmenar el desfasament que es produeix en el pla d'estudis entre el moment en el qual s'imparteixen els coneixements teòrics, la seua aplicació pràctica simulada, i l'aplicació de les tècniques bàsiques i el pla de cures mitjançant l'acció directa amb la persona sana o malalta, familiars i cuidadores informals.

Els tallers seran programats en el Centre de Salut pel PACS i s'impartiran a tot l'alumnat matriculat en el Centre de Salut corresponent, bé en grup o de forma individual.

B) Tutories programades o de seguiment

Al llarg del semestre estan programades una sèrie de tutories de grup i individual amb el professorat de la FIP, com a seguiment i reforç als tallers previstos en el quadern de pràctiques.

Aquestes tutories permeten seguir de prop els progressos de l'alumnat segons es vagen enfrontant a l'elaboració dels productes dels tallers. Tenen com a fil conductor orientar a l'alumnat en les seues experiències d'aprenentatge autònom, competent i crític en el lloc de pràctiques i en les activitats desenvolupades.

Són útils per conèixer les dificultats oposades i orientar a l'alumnat en l'estructura, el contingut, l'estil de redacció i el llenguatge igualitari de les memòries de pràctiques. A més, les tutories programades permeten una forma de comunicació més directa amb l'alumnat, propiciant una relació més directa i de confiança.

Tant les tutories de grup per centre de pràctiques i les individuals es realitzaran en el lloc i a l'hora indicada en el calendari de pràctiques/tutories, havent d'acudir tot el grup d'estudiants d'un mateix centre amb tots els productes sol·licitats que hagen de presentar-se aquest dia per a la seua presentació i revisió.

Tots dos tipus de tutories de seguiment (grupal, individual) revesteixen caràcter d'avaluació continuada o formativa, és a dir, suposen un percentatge de la nota final de les pràctiques, atés que es realitzen al llarg del procés d'elaboració dels informes/memòries de pràctiques. En elles es corregeixen els errors i dificultats oposades indicant-se les millores de cara a l'assoliment dels objectius de qualitat en la presentació dels informes/memòries definitius i la defensa/exposició de l'Estudi Comunitari de Salut.

AVALUACIÓ

L'avaluació és un moment fonamental per a l'acreditació de l'alumnat i la millora de la qualitat en l'ensenyament pràctic. En ella intervenen els tres protagonistes implicats en el procés com són: l'alumnat, el PACS i el professorat tutor de la FIP.

Per a l'avaluació del «Pràcticum I -Salut Pública» i del «Pràcticum II -Infermeria Comunitària» s'utilitzaran diferents procediments i instruments de valoració, quantitatius i qualitatius, en correspondència amb les diferents etapes del procés tal com es veurà a continuació.

Hi ha tres avaluacions en les quals pugues i ha de participar l'alumnat:

1. Avaluació del professorat de la FIP (responsables d'assignatura i tutors) — individual.
2. Avaluació del Professorat Associat de Ciències de la Salut (PACS) — individual.
3. Avaluació de l'organització i funcionament de les pràctiques — en grup.

El professorat, per la seua banda, intervindrà en l'avaluació de l'alumnat amb finalitats acreditatives per qualificar l'acompliment de les i els estudiants en les diverses activitats previstes en les pràctiques. Així, tindrà lloc:

1. L'avaluació de l'alumnat en els Centres de pràctiques, per part del PACS.
2. L'avaluació de les tutories programades o de seguiment del «Pràcticum I -Salut Pública», per part del professorat de la FIP.
3. L'avaluació de l'exposició oral del «Pràcticum I -Salut Pública», per part del professorat de la FIP.
4. L'avaluació de l'informe/memòria del «Pràcticum II -Infermeria Comunitària», per part del professorat de la FIP.

La meitat de la qualificació serà a càrrec del PACS i l'altra meitat a càrrec del professorat de la FIP.

Seguidament, es representa la ponderació de les diferents parts que constitueixen l'avaluació del «Pràcticum II-Infermeria Comunitària».

PUNTUACIÓ ATORGADA PEL PROFESSORAT ASSOCIAT DE CIÈNCIES DE LA SALUT (50% del total)

Assistència al centre de pràctiques

El nombre màxim de faltes d'assistència permeses és del 10% dels dies d'estada en el centre de pràctiques. Aquestes mancades han d'estar corroborades mitjançant el corresponent justificant. En el cas de superar-se el nombre de faltes d'assistència permeses la qualificació serà de «suspès» fins que es recuperen els dies que falten fins a aconseguir el mínim requerit.

El PACS avalua a l'alumnat (Avaluació individual)

A.1 Centre de Salut (CS)

---Sense rotatori: 40%

---Amb rotatori per un dels següents centres: CSP, DGSPA, CPP el CS 20% i l'altre 20%...

A.2 CSP - Centre de Salut Pública: 20%

A.3 DGSPA - Direcció General de Salut Pública i Addicions: 20%

A.4 CPP - Centre Penitenciari de Picassent: 20%

B.1 Xarrada d'Educació per a la Salut: 2,75%

B.2 Xarrada de Formació Continuada: 2,75%

B.3 Exposició de la Formació Continuada: 2,00%

B.4 Visita domiciliària (avaluació del procés): 2,50%

PUNTUACIÓ ATORGADA PER PROFESSORAT DE LA FIP (50% del total)

Assistència als tallers (5%)

1. Seminari/Taller «Visita domiciliària 1».
2. Seminari/Taller «Visita domiciliària 2».
3. Seminari/Taller «Violència de gènere 1».
4. Seminari/Taller «Violència de gènere 2».
5. Tutoria programada/de seguiment 1: Visita domiciliària.
6. Tutoria programada/de seguiment 2: Violència de gènere.

Assistència i desenvolupament de les tutories de seguiment (20%)

E.1 Format i introducció general: 2,00%

E.2 Domini de la Visita Domiciliària

---Part inicial de l'informe: 2,12%

---Primera V.D: 2,42%

---Segona V.D: 2,42%

---Tercera V.D.: 2,42%

---Part final de l'informe VD: 1,62%

E.3 Educació per a la salut: 1,00%

E.4 Formació continuada: 1,00%

E.5 Violència de gènere: 5,00%

Exposició oral de la Visita Domiciliària (25%)

---Oratòria: 8,00%

---Domini del contingut: 9,00%

---Presentació del contingut: 8,00%

La nota final que s'emeta se cenyirà a l'estipulat en el «Reglament d'Avaluació i Qualificació de la Universitat de València per a Títols de Grau i Màster» (https://www.uv.es/graus/normatives/2017_108_reglament_avaluacio_qualificacio.pdf), la qual cosa implica haver d'emetre les qualificacions en una escala numèrica de 0 a 10, amb una expressió decimal, a la qual es pot afegir la seva corresponent qualificació qualitativa, segons s'indica a continuació:

≤ 0 Suspens < 5

≤ 5 Aprovat < 7

≤ 7 Notable < 9

≤ 9 Excel·lent ≤ 10

Per a l'esment de les matrícules d'honor es tindrà en compte el que indica l'Article 17 d'aquest reglament: «la menció de matrícula d'honor (MH) pot ser atorgada a l'estudiant que haja obtingut una qualificació igual o superior a 9,0, i per estricta ordre de nota en l'acta de qualificació».

REFERÈNCIES

Bàsiques

- García Ferrando M, Ibáñez Jesús, Alvira F. El análisis de la realidad social métodos y técnicas de investigación. Madrid: Alianza Editorial. 2000.
- Gita Sen, G., George A., Östlint P., Incorporar la perspectiva de género en la equidad en salud: Un análisis de la investigación y las políticas. OPS 2005 Disponible en: http://www.paho.org/Spanish/DD/PUB/PO_14_entire_book.pdf
- Guía de Promoción de Salud de las Personas Mayores (1997). Conselleria de Sanitat. Generalitat Valenciana.
- López de Ceballos P. Un método para la investigación-acción participativa. Madrid: Popular. 1998.
- Marchioni M. Planificación social y organización de la comunidad: alternativas avanzadas a la crisis. Madrid: Popular. 1997.
- Marchioni M. Comunidad y cambio Social: teoría y praxis de la acción comunitaria. Madrid: Popular.

2001.

- Marchioni M. La Acción Social en y con la Comunidad. Zaragoza: Libros Certeza.
- Martínez Navarro et al. Salud Pública. Madrid: McGraw-Hill/Interamericana. 1997.
- Mazarrasa et al. Salud Pública y Enfermería Comunitaria. Madrid: McGraw-Hill /Interamericana. 2003. 3 volúmenes
- OPS. Funciones Esenciales de la Salud Pública. 126 Sesión del Comité Ejecutivo. Washington D.C. 2000
- Plan de Prevención de Enfermedades Cardiovasculares de la CV. Guía de Prevención de la Enfermedad Cardiovascular (2009). Conselleria de Sanitat. Generalitat Valencianas.
- Programa de Supervisión de la Salud Infantil (1999). DGSP, Conselleria de Sanitat. Generalitat Valenciana.
- Protocolo para la atención sanitaria de la violencia de género (2009). Conselleria de Sanitat. Generalitat Valenciana.
- Plan para la Mejora de la Atención Domiciliaria en la C.V, 2004-2007. (2004) Conselleria de Sanitat. Generalitat Valenciana.
- Sanchez Moreno, et al. Enfermería Comunitaria 1. Concepto de salud y factores que la condicionan. Madrid: McGraw-Hill/Interamericana. 2000.
- Sanchez Moreno, et al. Enfermería Comunitaria 2. Epidemiología y enfermería. Madrid: McGraw-Hill/Interamericana. 2000.
- Sanchez Moreno, et al. Enfermería Comunitaria 3. Actuación en enfermería comunitaria. Sistema y programas de salud. Madrid: McGraw-Hill/Interamericana. 2000.
- Valles M S. Técnicas cualitativas de investigación social. Reflexión metodológica y práctica profesional. Madrid: Síntesis. 2000.